

הישיבה השבעים ושבע

ביום כ"ב בטבת תשכ"ז, בשעות 4-7 אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: חבר הכבוד הא' י' בורלא.

החברים האדוניים בלאו, בן-חיים, בן-נון, בנעט, ברגרין, מלמד, מירסקי, סדן, קוטשר, רבין, שירמן, שלי.

החברים היועצים האדוניים אירמאי, אפרת, דותן, מורג, קרוא, שבטילאל. המנהל האמרכלי הא' בן-מנחם.

חברי המזכירות: הגברות בהט, בר, גרשטר, קלאר, רייך, והאדוניים איתן, אסטרחן, מדן.

אורח: הא' אופנבכר, חבר הוועדה למונחי הצילום.

בחלק הראשון של הישיבה נכחו גם נשיא המדינה הא' ש"ז שור, שר החינוך והתרבות הא' ו' ארן, נשיא האקדמיה הא' נ"ה טור-סיני, ח"כ ד' בן-גוריון ועוד.

סדר היום: א. ישיבה חגיגית למלאות שמונים שנה לפרופ' נ"ה טור-סיני

ב. מונחי הצילום פרקים ו'-ד, סיום הדיון ואישור הרשימה.

א. הא' בן-חיים: ברשות מעלת כבוד נשיא המדינה,

ברשות כבוד שר החינוך והתרבות,

ברשות האורחים רמי המעלה וחברי האקדמיה ללשון העברית,

ברשותו של אדוני הבית הזה, נשיא האקדמיה ללשון העברית פרופ' טור-

סיני, ובמקומו -

אני פותח את הישיבה השבעים ושבע של מליאת האקדמיה בברכת "ברוכים הבאים".

גבירותיי ורבותיי,

מליאת האקדמיה ללשון העברית מתכנסת היום לישיבת חג, כי אמנם חג לה לאקדמיה

ללשון: פרופסור טור-סיני, ראש יוזמיה, ראש בוגיה ומתווי דרכה ונשיאה מיום היווסדה -

מלאו לו לפני ימים לא-רבים שמונים שנה, וכמעט ששים שנה (למען הדיוק המדעי: חמישים

ותשע שנים!) לפעולתו השקדנית והמבורכת ללשון העברית בהלכה ובמעשה.

מנהלת האקדמיה שמחה, שניתן לאקדמיה להעלות מאורע זה בישיבת המליאה, משעלה

בידה - ולא בנקל כלל - לקבל את הסכמתו של פרופ' טור-סיני לכך, והיא מודה לכבוד

נשיא המדינה ולכבוד שר החינוך ולאורחים רמי המעלה על שניאותו לפאר את ישיבת

האקדמיה בהשתתפותם.

גדולים ומרובים זכויותיו ומעשיו של פרופסור טור-סיני בחקר הלשונות השמיות, וכמובן

בחקר הלשון העברית במיוחד, בחקר המקרא והאפיגראפיה העברית והכנענית בכלל. בכל

אחד ואחד מן התחומים האלה העמיד פרופ' טור-סיני ספרים גדולים ומאמרים חשובים

למאות, החושפים לא רק דברים חדשים, שלא ידעם המחקר לפניו, אלא גדולה מזו: הם

שופעים רעיונות חדשים ונוצעים, המערערים מוסכמות, ועתים אף מוצעוים אשיות בניין שנראו

איתנות, ורוחו שאינה מצויה הפילתן. מלומדים שואבים מספריו וניזונים מרעיונותיו, אף בשעה

שאינם הולכים אחריו, ולעולם נמצאים למדים מהם. החוברת הביבליוגרפית שהדפיסה

האקדמיה במלאות לפרופ' טור-סיני שבעים וחמש שנה מתנה את רוב מעשיו בתחום המחקר,

ואיננו מצטערים על שהחוברת כבר נתיישנה. בימים אלה עתידים להתפרסם שני כרכים

נוספים של ספרו "פשוטו של מקרא".

ואף על פי שגודל כוחו של פרופסור טור-סיני במחקר הלשון, מעניינה המיוחד של

האקדמיה ללשון להבליט את גודל כוחו במעשה הלשון. כחוקר הלשון פעל פרופ' טור-סיני

ופועל ברשות היחיד, ברשותו שלו; הוא נאבק עם חומר ועם דעות ולוחם לאמת, כפי שהיא מצטיירת לו ומושגת לו. ואולם כאיש המעשה בלשון פעל פרופ' טור-סיני ופועל לא רק מכוחו הרב, כוח היחיד, אלא מכוח הרבים, ברשות הרבים ולצורך הרבים.

האקדמיה ללשון העברית – שכונתה הממשלה ע"פ חוק מיוחד של הכנסת אך כלפני ארבע עשרה שנה – לא קמה, כידוע, יש מאין. היא צמחה למוסד העליון ללשון מתוך מוסד, שראשיתו הונחה בשנת תרמ"ט, ובקרוב אף לו ימלאו 80 שנה. במרוצת הימים שינה המוסד שמו, ולפני קום המדינה נודע בעולם בשמו ועד הלשון העברית. פרופסור טור-סיני נבחר לחבר באותו המוסד כלפני חמישים ושבע שנים, והוא שימש בו על יד בן-יהודה, נשיאו של המוסד. חיבה והוקרה נודעו לפרופסור טור-סיני מבן-יהודה, שחש מיד בכישרונותיו המעולים של החוקר הצעיר וסיפחו לאותו המוסד, והערצה שמורה בלבבו של פרופ' טור-סיני לבן-יהודה הלוחם לדיבור העברי ואיש המעשה בלשון, שהיה במרוצת הימים אף חוקר בלשון. שותפות הרוח והמעשה שנתרקמה בין שני האישים לפני שני דורות לא פסקה מעולם, ובשניים היא התומה לדורות:

א) האחד: המילון ההיסטורי המדעי הראשון ללשון העברית, שהחל בו בן-יהודה וכינס רובי חמריו לעשייתו – פרופסור טור-סיני הביאו לידי גמר. כמחצית כרכיו ערך הוא, ואין עריכה לטור-סיני, שאין עמה חידוש.

ב) והשני: הנהגתו של המוסד העליון ללשון העברית.

בעינינו – כבעיני הרבים – אין פרופסור טור-סיני נשיא האקדמיה ללשון בלבד, אלא יותר מכל אלה: הוא סמל הרציפות וההמשך מן הראשית, שהייתה מצער במעשה ועזו בחלום, אל ההווה, שקם חלום תחיית הדיבור והיה בו למעשה שניא מאוד; הוא סמל של שלשלת הקבלה וחוליה מפוארת בשלשלת יוחסיו של המוסד.

אם תעינו, גבירותיי ורבותיי, ברשימת חברי ועד הלשון העברית של הימים הראשונים, תמצאו בה שמות מהוללים ואזכיר אחדים מהם בלבד, מאלה שאינם עוד בחיים: אליעזר בן-יהודה, דוד ילין, יחיאל מיכל פינס, אחד העם, ח"ג ביאליק. את שמו של פרופ' טור-סיני, ייבדל לחיים ארוכים, לא תמצאו בה. הוא עצמו שינה שמו כמו המוסד, אבל גם בשמו טורטשינר לא תמצאוהו. בדין והחשבון של המוסד שפורסם בתרע"ב, והוא מספר במעשים של שנת תרע"א, נאמר: "וזא התעוררו חברי ועד הלשון עוד הפעם לחדש את פעולת הוועד וצירפו אליהם שלושה מורים חדשים: מר א"מ ליפשיץ, הד"ר י' רבין וד"ר תרצין; וכך עלה מספר חברי הוועד עד עשרה, ומאז ועד היום עובד הוועד את עבודתו בתמידות בלי הפסק כלל".

כמדומני בן-יהודה הוא שעיבר את השם טורטשינר לתרצין. מחלוקת עתיקת ימים היא בקרב הפילוסופים ובקרב הבלשנים, אם שמא מילתא היא, אם שמא לאו מילתא היא. על כל פנים סגולתו המובהקת של פרופ' טור-סיני במחקר ובמעשה היא להיות מקשן דווקא; וחזקה על כל קושיה, שהוא מקשה, ולא הוקשתה לפניו, שתהא קושיה, ועמידתה עמידה. אפשר שאין כוונתו של פרופ' טור-סיני לתירוץ דווקא, ולא אחת הראנו, כי אינו דבק בתירוצים.

ואולם אם כיוון בן-יהודה לאותה המשמעות הראשונה שיש לשורש תר"ץ, כפי שהיא רשומה במילון בן-יהודה בערך שכתבו טור-סיני, היינו "ישר" – ודאי היטב כיוון.

כי פרופ' טור-סיני יישר ארחות המוסד העליון ללשון במשך שנים הרבה:

א) בהנהגתו נסתעפה העבודה הטרימינולוגית והמילוגית של המוסד על פני מקצועות עיון ומעשה רבים, כשכל מקצוע ומקצוע הוכנו לו כלי הלשון בוועדות רבות, ובחלק ניכר מהן הוא עצמו השתתף. היום עבודה זאת נעשית ב-30 ועדות בערך, מהן עוסקות במקצועות חדישים ביותר, כגון אלקטרוניקה ומחשבים אלקטרוניים, והאקדמיה משתפת בהן את הטכניון, ואנשי האוניברסיטאות ומכון ויצמן, צה"ל ועוד.

ב) הוא ערך במשך עשרים שנה ויותר את הרבעון "לשונו" ועשאו כלי מבטא מרכזי של חקר הלשון בארץ.

ג) הוא יום וייסד את סדרת המחקרים הבלשניים, שיצאה לאור תחילה בשיתופו של מוסד ביאליק, והיום היא עומדת ברשותה של האקדמיה ללשון העברית בלבד. בסדרה זו ובזימתו נתפרסמו המחקרים על אונגריה של פרופ' ח"א גינזברג ושל פרופ' קאסוטו ז"ל, המחקר על הניקוד הבללי של ד"ר פורת ז"ל ומחקרים של אחרים. הוא עצמו נמנע מלפרסם את ספריו בסדרה שהיה עורכה.

ד) כשהחליטה האספה הכללית של ועד הלשון ב'ז' אדר תרצ"ט, בשנת היובל של המוסד, להכריז "על מפעל המילון האקדמי של הלשון העברית כעל תפקידו המרכזי של הוועד בתקופת עבודתו הקרובה" (אני מביא את הדברים כניסוחו של פרופ' טור-סיני), הוא הציע את התכנית המעשית הראשונה לחיבור המילון ואף החל בהגשמתה, כשהוא כולו נתון לחקר תקופת המקרא. המפעל – כפי שהיטיב לראות פרופ' טור-סיני בתכניתו – לא נועד לאיש אחד, ומטבע ברייתו אינו עשוי להיגמר בשנים כימי שני היי-אדם. זה מפעל שמטבע ברייתו נועד לעשייתה של האקדמיה, ואף היא אינה יכולה לטעון משא כבוד זה ולערוב להגשמתו ולגמירתו. לפיכך טרח פרופ' טור-סיני ללא לאות למצוא אוזניים קשובות, טרח לפתוח את הלב ואת הכיס, כדי שיוגשם הרעיון, שהגו חכמי ישראל במאה הקודמת, אבל ראוהו חרוק מן ההגשמה, ואמנם עלתה בידו גם לשית ראשית למפעל הזה.

לנשיא האקדמיה, אשר כל המעשים האלה לו, ועוד מעשים שלא ראיתי למנותם, שלא להטריח בדיבור ארוך, האקדמיה ללשון העברית מבקשת לומר בישיבה זו, במעמד כה מכובד, מקצת מן הוקרתה לו ומקצת מן התודה הגדולה על החוב שהיא חבה לו ולברכו בהגיעו לגבורות, שעוד שנים הרבה יגבר חילו לתורה ולמעשים.

נשיא המדינה, הא' ש"ז שז"ר:
מורי רבובתי,

כולכם חכמי הלשון, וקודם כול חתן היובל וחתן המסיבה, ידידי מכבר הימים, פרופ' טור-סיני. אני שמח להימצא במחיצה זו ולהיות, כמדומני, זאת הפעם הראשונה עם חכמי הלשון במעונם, בזה הבית, שהוקם לכבוד הלשון העברית, ושב עושים חכמי הלשון את מלאכתם בעיצוב השפה וביצירה הגדולה, שאנחנו מזמן לזמן רואים את תוצאותיה לנגד עינינו – את המילונים ואת ההחלטות וההכרעות. אני יושב עכשיו בתוך בית-הדין הגבוה הזה של הלשון העברית, ואני רוצה לברך את כל המומחים בעניין הגדול הזה, שעליהם האחריות להתפתחותה ולשיפורה של הלשון העברית בישראל. אני שמח, שאני יכול במסיבה חגיגית זו לעשות זאת ולהעיד בלב שלם על הרגשת השמחה הגדולה, שרוחש הלב לכל צעד ושעל שצועדת הלשון העברית, בחסותה, בסמכותה ובשכינתה של חכמת הלשון, השוכנת בבית הרם הזה.

פרופ' טור-סיני היה כל הזמן מפורסם כפרשן המקרא, אבל גם כחכם המקרא; התפרסם כאיש לשון המקרא, עד אשר זכה והיה לגדול הפוסקים בשאלות הלקסיקוגרפיה והלשון. ספרו הגדול "הלשון והספר" פנע חידות בלשניות בתנ"ך, והוא היום הפילולוג העברי, זקן בלשני שפת המקרא. הוא אשר התמסר להמשיך את מפעלו של בן-יהודה, ועכשיו הוא יום ומתכנן את המילון האקדמי. וכשם שהוא גדול בשנינות פרשנותו, כן הוא מצוין בסגולות לחדש את חידושי מחדש. די להשוות את מהדרתו הראשונה של פירושו לאיוב עם המהדורה האחרונה, ואת שתיהן עם המהדורה האנגלית, כדי להיווכח מה רבה יכולתו להתייחס בביקורת אל הביקורת שלו עצמו. וכגודל חדשנותו כן רבה ערנותו "להרהר אחרי חידושי", ולא להיות קופא עליהם.

ואני רוצה לברך אותו פה ליובל השמונים, שיזכה ויראה עוד שנים רבות בשמחתה, בפריחתה ובהעשרתה של הלשון העברית וברעננותו הוא של יצירתו בה.

אני זוכר את הימים, שהוא היה בין מייסדי הפדגוגיון בווינה. זה היה בשלהי מלחמת העולם הראשונה. והפדגוגיון הזה, אחר כך, שינה צורה ולבש צורה, והתפתח למפעל חינוכי, שבאירופה המערבית תפס מקום עצום. וכשבאתי אליו בסוף המלחמה ההיא, קראו ע"י פרופ' צ'פ חיות ז"ל, מנהלו וראשו, עוד מצאתי את עקבות השפעתו של פרופ' טורסיני, ועוד זכורים לי הדברים שסיפרו ראשי הפדגוגיון ההוא על עבודתו ועל תרומתו. אז קראו לו ד"ר טורטשינר. ואיני יכול לשכוח – ואני חושב שבמסיבה זו תרשו לי להגיד את זאת – כי ב"לעהרנשטאלט פיר וויסענשאפט דעס יודנטומס" בברלין, באקטילריי-שטראסה, היה הוא אחד המועטים, שהצטיין בארץ-ישראליותו ונשא ברמה את דגל הציונות והשפה העברית החדשה.

הוא היה שם הציוני בהדגשה ובהטעמה, בעברית שלו, ביחסו לארץ-ישראל וביחסו ליצירה שבארץ-ישראל. גם בשל כך שמורה לו פינה חמה מיוחדת בלב, ויש להגיד לו זאת עכשיו, ביום חגו, כאשר אנחנו מביאים לו שי את כל הברכות הללו.

וברכה מיוחדת נישאת אליו שהוא, בגבורותיו, מתעתד להיות לא רק ממשך, אלא גם "מתחיל". הוא עומד עכשיו בפני המילון האקדמי, שהוא כולו יוזם אותו ומעבד אותו, ולזה נחוץ אומץ רב. ונחוצות עוד הרבה שנים של פעולה והרבה כוחות יצירה, ואשרי אדם שניתנה לו הסגולה הזאת להיות לא רק אמן של אריכות ימים, אלא להיות גם אמן של צלילות יצירה תוך כדי אריכות הימים. אני מאחל לו מקרב לב, שימלא את כל משאלות לבו. ויש בזה משום עידוד ונחמה ומודעה רבה לכל קטני אמונה, לבל ייבהלו מגילם, ויוסיפו לשקוד על יצירתם הרוחנית עד זקנה ושיבה. נפלא ומשמח לראות מלומד גדול כזה בגיל גבוה זה עומד ורוקם תכניות גדולות. אני שמח מאוד להיות בין אלה שיכולים, אתכם יחד, לחלוק לו כבוד ולומר לו דברי שבח וברכה.

ואני עושה את זה בהנאה מיוחדת בראותי לנגד עיני עוד אנשים אחרים בגילו, שאני רוצה לברכם. רק לפני יומיים ציינו את יום ההולדת של הפרופ' דינור, היושב פה לקראתי, כשמלאו לו שמונים וארבע, והוא עומד בתוך פעולתו, וגם לפניו תכניות מרובות ועוד דרך ארוכה; וטוב לראות גיבורי הגבורות הללו, שיש אתם כושר יצירה וכישרון יצירה כאלה. אמרנו אתמול רק ש"ף" חדש נפתח. זה באמת דף חדש בתוך פעולתו, אחרי שהוא הגיע לכך. ואני רוצה להשתמש בהזדמנות זו, מכיוון שאנחנו עומדים עכשיו בפרשת שמחת הלשון ומברכים את מאריה דהאי חיטה את גדול בלשני ישראל – אני רוצה לברך עוד אנשים, שהם עכשיו מסמלים את חגיגת הלשון. קודם כול אני שמח לראות פה את ידידנו עגנון, שרק עכשיו חזר מנסיעתו עטור ניצחון ועטור תהילה, אחרי שזכה להיות הראשון להביא כבוד עולם לשפה העברית ולספרות העברית החדשה. בירכו אותו רבים בהזדמנויות שונות, אבל פה המקום לברכו תחת חופת הלשון העברית ולהשלמת שמחת בית העברית.

ואני רוצה לברך פה שני ידידים, שרק השבוע קיבלו את פרס ביאליק. אני רואה לנגד עיני את ידידי המשורר ישראל אפרת, שהגיע אלינו מאמריקה, כמשורר עברי מאמריקה, והביא לנו את ברכת ההשפעה הגדולה של השבט היוצר הזה שבתוך גולת אמריקה. הוא הספיק כבר פה ליצור כרקטור ראשון של האוניברסיטה העברית בתל-אביב, הגדיל עשה והמשיך פועלו, ורק זה עכשיו יצאו ארבעת הכרכים של שיריו מאוספים יחד. ואני שמח בהזדמנות זו לברך את עמיתו לפרס ביאליק השתא, את ידידנו המלומד שרגא אברמסון, שחזר אלינו מאמריקה; כלומר – שניהם הורתם ולידתם לא באמריקה, אלא במזרח של אירופה, ואמריקה רק אכסניה, אבל מן אמריקה באים הביתה. שניהם עברו דרך אמריקה, הביאו

לאמריקה תורת בית אבא, ולקחו מאמריקה ממכמני מחקרה והביאו שי הנה. כל אלה שמחת הן בחג העברית, ויפה לברך עליהן בבית היוצר של העברית וביום שמחת לבו של הבלשן העברי וחוקרו של ספר הספרים העברי, בהגיעו לגבורות.

הא' שלונסקי:

חברים יקרים,

...אני נדרש כאן לעניין שהנני מצוי אצלו, ואף על פי כן בפיך ברכיים הנני עומד עכשיו כאן, אולי מפני כבוד האכסניה, אולי מפני כבוד ראש האכסניה, שהיום אנו חוגגים את חג "גבורותינו", אולי מפני כבוד השומעים (שהם הפעם אחרים מאלה שהנני רגיל להם), ובוודאי מפני כבוד כל אלה יחד, כשעליהם חוסף כבודו של העניין עצמו. אני עומד להרהר מעט באמנות התרגום, בחבלי האמנות הזאת, שהיא אמנות של מירון מכשולים, אשר בתוך שאר האמנויות – שכולן, בעצם, בבחינת "מירון" כזה – היא האומללה ביותר. עד היום עליה להיאבק לזכות קיומה, עד היום יש עוררים על עצם האפשרות של מלאכת התרגום להגיע לשלמות הבלתי-מתפשרת. עד היום טוענים, כי התרגום הוא נס – תרגום טוב, תרגום אדקוואטי, תרגום המזכה את הקורא לפגישה גדולה, חד-פעמית. עד היום היא כמתנצלת, אמנות זו, ומחפשת לה דרכים חמקמקות, פשרות ועקיפין, כביכול "איך-שהוא להסדר" בכל זאת; וכך מתרגמים שורה חרוזית בלי חרוזים, שורה קצובה בלי קצב, אמנות-הצורות בלי צורות, שהן החותכות לה את חייה האמיתיים – וכל זה למען מה? למען "היותה דייקנית". לכאורה, תכלית מכובדת, אלא שבסופו של דבר מתברר, כי עצם הדיוק באמנות זו הוא מכשול, שהרי משמעותו אחרת: אין זה דיוק במשמע המדעי, אף לא הבלטריסטי. זהו דיוק אמנותי: דהיינו, שעצם קיומו מתאפשר על-ידי ויתור על שאר דקדוקים. זהו הדיוק השירי, שהניגון, הצורות, הקצבים, האתנחתות – ולא דווקא פירוש המלות – מהווים אותו. למלים יש כאן לא רק פשט, אלא גם רמו וסוד, ואפילו דרוש. זוהי לשון, שדימויי-דימויים נותנים בה הדיהם, שמטען רב של אסוציאציות טעון עליה. כי לא מילון, לא לקסיקון, לא קונקורדאנציה היא לשונו של עם, אלא ביוגרפיה שלו, איך הוא שמח, איך הוא בוכה, איך הוא חי את חייו גופו ונפשו; אנב: כמה מלים נרדפות לעצב יש לו, לעם זה או אחר, וכמה של שמחה? אכן, בעניין העצבות נתקלתי אנב מלאכת תרגומי את פושקין, והוא דוגמה לאחד הקשיים הגדולים ביותר של אמנות זו. גיבורו של רומאן-בחרוזים זה, אוניגין, היה לוקה באותה עצבות של אֶפְנָה, שפרחי האצולה הרוסית "נחלו" בה בתחילת המאה ה-19. זוהי – הייתי אומר – עצבות של "ביטניקיות" שמלפני למעלה ממאה שנה, שיממן של אנשים שעייפו, ואי אתה יודע, למה ובזכות מה; אנשים, שעולמם נראה להם מרוקן, בלי שידעו, כי בהישג-ידם הם הערכים, שאפשר לחיות בהם חיי חדווה ואיתערותא – עצבות ושיממן שבאו לרוסים בירושה מאנגליה, מביירון והאצלת רוהו. ביקש פושקין להגדיר הגדרה שירית-היסטורית את המרה השחורה המיוחדת הזאת – ונתקשה מאוד. ודאי, במדע הפסיכולוגיה יש מיונח מדויק לכל העצבויות, שהן בגדר מחלות. אך עצבות בשירה איננה מחלה, ואם מחלה, הרי לכל היותר כאהבה בשיר-השירים ("חולת אהבה"). ובכן, ביקש פושקין לדייק (ונוכח: דיוק פיוטי!), ולא נמצאה לו מלה רוסית, העשויה למצות את מושג העצבות המיוחדת הזאת – וזה הוא, "ביאליק של הלשון הרוסית!" – ואז החליט להשתמש במלה האנגלית spleen כתוספת צבע למלה הרוסית המיוחדת khandra. ובכן, גם במקור המירון אחר הדיוק הפיוטי הוא מירון של מכשולים, שכן כל יצירה הנה, בעצם, "תרגום". אדם "מתרגם" את הרגשתו ההיולית, אשר בטרם היות לה צורה הריה בבחינת אָן, ל"הווייה פיוטית" בזכות הצורה המעוצבת. זהו תרגום מאין לִישׁ ע"י מתן צורה. וצורה – לא מבחינה פורמאלית בלבד, אלא בבחינת ניגון. ובכן, גם כאן "תרגום", אלא שכאן המשורר הוא

השליט, והוא הבוחר לו את הניגון. המתרגם מוכרח להשתעבד לניגון שכבר נבחר, שאחר, ולא הוא, בחרו. אכן, מהי אמנות התרגום? עבדות בתוך עבדות. שהרי עבדות יש בעצם היצירה – לנושא המסוים, לעלילה המסוימת, להרגשה המסוימת; כביכול, אומר איש המקור: אני מבקש זאת עד מיצוי, "בכל מאוד" – כלומר: אני עבד לזה. וכאן בא המתרגם אל איש המקור, אל זה שיצר יש מאין, ומבקש להיות שליט-משנה וליצור יש מיש. בחינת עבד של עבד. מתוך כך, בעמדם לפני הקשיים, בוחרים המתרגמים על פי הרוב בדרך הויתורים: מוותרים על כמה ענייני ייחוד שבצורה למען הדיוק התוכני-המילולי. על הללו אפשר לומר "מדייקים למטה" – בךמת הדיוק החיצוני, שהוא למטה מן השירה. כי הדיוק הפיזי, זה "הדיוק של מעלה", עיקרו הניגון, שבו חדלות המלים להיות בעלות המשמעות המכרעת, שהרי בעצם אין "מלים" בשירה – יש רק צירופי מלים. והמלים שמצטרפות אינן בגדר "אחד פלוס אחד", לא ערך פלוס ערך, ערך כמותי פלוס ערך כמותי. זהו ערך איכותי פלוס ערך איכותי, שצירופם מהווה יצור חדש, שפעמים הוא אף הופכי לגבי כל אחד ואחד ממרכיביו.

ואם ניגון – הרי זה ייחוד. אם כן: הייתכן תרגום בכלל? היכול האני להיות הזולת? שהרי לא אתן א'ו'תו, אם לא אהיה ה'ו'א. והיכול "אני" להיות "הוא"?

הרהורים הרבה הרהרתי: למי דומה המתרגם, העוסק בכלי זה ששמו לשון, החדלה להיות "ערך-מלין" ונהפכת לניגון? למי הוא דומה? שמא לפסל, שמעתיק פסל של שיש לשפת האבן או העץ? שמא הוא צייר, העומד מול נוף – הנוף ישנו, הוא קיים קיום מוחלט, ייחודי – והצייר מציירו? שמא זו נגינה בארבע ידיים? ועוד משלים הרבה, שככל שעיינית בהם, ראיתם כמשלים שאינם דומים לנמשל. אין כאן פתרון לשאלת השאלות: איך "אני" יכול להיות "הוא"? – שזה עיקרו של תרגום אמיתי. וכאן ה"אני" הוא כפול ומכופל – גם ה"אני" של היוצר וגם ה"אני" של הלשון – כלום יכולה העברית להיות אנגלית, להיות זולתה? וזכר אני שיר של ביאליק, שתורגם תרגום נפלא לרוסית: "יהי חלקי עמכם" וכו'. שאלתי: איך? הלא הניסיון הוכיח, כי כל תרגומי שיריו של ביאליק בכל הלשונות הם הגמדת קומתו, דווקא משום שהוא משורר של תרבות-הלשון – ושוב: לשון לאו דווקא כערך מילוני, אלא כערך לאומי – איך אפשר לתרגם אותו? ובכן, "יהי חלקי" – צירוף כזה, עם כל עבריותו המהותית, יש לו אקויוואלנטים בשאר לשונות, ובייחוד בלשון הסלאבית, שיש בה הרבה מן הדתי והתפילתי. אך הלאה: "אילמי נפש" וכו'. הרי כאן משהו עברי-ביאליקאי מיוחד: מלים חילוניות, היוצרות חוויה כמעט רליגיוזית (על כל פנים, הומאניסטית מזוככת כל כך, שהיא כבר מתקרבת לרליגיוזיות!). איך יתורגם צירוף כזה? כאן ייחוד שבייחוד – ייחוד הלשון וייחוד היוצר; ואיך יעשה ההוא את ה"אני" (של העברית ושל ביאליק)? אך הנה במקרה הזה אירע הנס החד-פעמי של היריבות המתפיסת, והמחלוקת בין "אני" ל"הוא" לא תמיד היא פאטאלית. ובכן, יש נסים! אך מהם "נסים"? נסים – הם אפשרות שמתרחשת פתאום, מפני שבדרך-כלל היא נמנעת. הצירוף העברי-ביאליקאי "אילמי נפש", שאינו חיבור לקסיקאלי של שתי מלות – "אילמי" כך וכך, "נפש" כך וכך – איך תורגם כדי להיות פסוק של שיר? בכל לשון מצויות שתי המלים האלה מציאות נפרדת, אך שתיהן יחד, כצירוף פיזי-דימויי – אין בשום לשון. והנה – בתרגום: molčalniki duši. כאן נלקחה מלה מן האי-צטבא הרליגיוזית של הלשון הרוסית וצורפה למלה הרוסית "נפש", באופן שלא ניתנה לצירוף משמעות רליגיוזית מופרות – שאם כן, הרי זה אנט-ביאליקאי – אלא משהו מעין ארומה רליגיוזית. molčanik – פירושו נזיר, שקיבל על עצמו את נדר השתיקה. וכך יצאה המלה molčanje מידי פשוטה ("שתיקה"), והיא מתחילה להיות אותה אילמות-שבענווה, שרק הניגון יכול לתקופה.

ועל ידי פתרון כזה, פתרון "רוסי" מאוד, לכאורה, ניתן שווה-ערך למקור העברי, לדימויו הביאליקאי החד-פעמי. בזכות מה? לא בזכות המלים ופירושיהן, אלא בזכות מלים

וצירופיהן, היינו בזכות הפיוט. כך עמדתי לעתים קרובות ביריבות הגדולה של ה"אני" מול הזולת (ולעתים קרובות – זולת הופכי!) ושאלתי בנפשי: איך יוכל אני להיות הוא? ובכן למי דומה המתרגם? מצאתי, כאמור, דימויים שונים לרוב, שכל אחד מהם העלה רק צד אחד של דמיון. ונדמה לי, כי המשל הנכון, זה החופף את הנמשל, הוא משל השחקן. כי איך אני, שהווייתי היא כך וכך, שקומתי הרוחנית כך וכך, יכול, בשעה אחת – ברגע אחד של נצח ששמו "במה", משחק-האמנות על הבמה – להיות בעל מהות אחרת ובעל קומה אחרת, "להיות" נאפוליאון, "להיות" סוקראטס, "להיות" איוב ו"ממש הוא" – והרי במשחק תיאטראלי המדובר, ובכן בכל לבושו, ולא רק הממשיים – ממש "הוא", שאם לא כן, הרי אין כאן משחק? אכן, היכולת הזאת להיות "אני" = "הוא" – זוהי יכולתו של השחקן. וכאן מתגלה האמת המופלאה, הדיאלקטית, של האמנות – שכדי להיות "הוא", צריך השחקן במלאכת-המחשבת שלו, בכוח הביצוע, לשמור הרבה מאוד דווקא על ה"אני" הפרטי שלו כיוצר. רק על ידי מיצוי ה"אני", בתגבורת ה"אני", בחיפוף המקסימלי של ה"אני" הפנימי, יכול השחקן לתת את ה"הוא" בהווייתו האמיתית, הפנימית, החד-פעמית. זוהי, אם יורשה לומר כך, מין חד-פעמיות המתרחשת שנית! נדמה לי, שרק כך, על ידי מיצוי ה"אני" הסובייקטיבי של המתרגם פלוס מיצוי ה"אני" האובייקטיבי (הקולקטיבי) של הלשון, יכול התרגום לתת שווה-ערך של ניגון, פנישת ה"אני" עם גדלותו של ה"הוא".

כמתרגם אוהב אני להיאבק עם יצירות "הזולת המובהקת", בעל הייחוד הרב, הן באורחות היצירה והן במערכי הלשון, אם בסגנון האישי, ואם בסגנון הספציפי (עממי וכדו'). כך עומדות זו מול זו לא שתי לשונות של "ניילון", של קוסמופוליטיות, אלא שתי לשונות של ייחוד היסטורי, שלכאורה הן "אחרות" זו מול כל כך, שההידברות הפיוטית נראית כנמנעת. אבל ישנה איזו דיאלקטיקה אנושית נפלאה, שהאומות נדברות, אנשים נדברים, לשונות נדברות, היסטוריות נדברות – דווקא בכוח ייחודן ושוניין. אני נתקל במקרים כאלה, בשעת תרגומי יצירות מסוגנות בעצמיות וכדומה, בבעיית הבעיות, בעיית "הדייק", כגון בשעת הצורך לתרגם אידיום, שהוא מגילויי המהות הספציפית של כל עם. האינטליגנציה שבכל עם מתקרבת – מעצם הווייתה – אל הקוסמופוליטי, אל טשטוש הלאומי העצמי. אך ככל שאתה יורד "למטה" אל העממי ("למטה" – מן הבחינה הטובה, כדרך השרשים שהם למטה!), הרי השפות עומדות זו מול זו בנבדלותן המובהקת המהותית. כשאתה מתרגם יצירה כ"הדון השקט", אתה עומד בפני ייחוד מנטאלי ולשוני כאחד. מערכי הלשון כאן אינם "פרובינציאליזם" בעלמא, אלא שוני, שיסודו בשוני החיים, בשוני ההווי וההווייה. אורח הדיבור שלהם אחר הוא – מחמת ה"אחרות" של אורח חייהם. ועיקר כוחה של יצירה זאת (וכזאת) הוא במתן מלוא השוני הזה, בהעלאת הזולתיות הזאת. צבע מיוחד, צליל מיוחד, ניגוד מיוחד – ואיך יתגבר המתרגם על כגון דא? דוגמה אחת מני רבות, רבות מאוד. הנה פסוק אידיומתי: "terpij, kazak, atamanom" – "התרגום budes". אין זו אמירה מקרית, אינדיבידואלית של פלוני – זהו "עמא דבר". התרגום המילולי הוא: סבול, קאזאק, והיית לאטאמאן (= ראש קאזאקים). הנני יליד אוקראינה, ופסוק זה שמעתי בילדותי גם מפי עוזרת-הבית שלנו. ביטוי עממי, עסיסי, שמאחוריו נוף אנושי, ביוגראפיות של יחידים וקולקטיבים. איך מתרגמים פסוק כזה, כדי שגם בשפתך הוא יחיה לא כאמירה אינדיבידואלית, אלא כמובאה מתוך העם (כביכול מובאה). האוכל לתרגם זאת באיזה סגנון ליטראטי, או בסגנון רחוב-דיוגנופי? – אם כך אעשה, תהא זו שפת ניילון, ואחטא גם לי גם להם. כאן יש לומר איזו אמירה מיוחדת, שתצלצל בעברית באורח "אונטטי". יש להזוהר כאן גם מחוסר-פרצוף וגם מעודף-פרצוף, היינו מפרצוף יהודי יותר מדי, שאז או שלא יהא זה קאזאק, או שיהא זה קוואק בשטריימיל. תרגמתי: "חוק, קאזאק, ותתקן". פסוק שיש לו עבר, אך בהטיה כלשהי הופקעה ממנו יהודיותו הספציפית, וכביכול נתגסה ונתקוק.

ודוגמה אחרת, מ"ביגני אוניינין". בפרק האחרון, בהתקרב גמר היצירה, אומר המשורר: "גברך זה את זה ברכת החוף". אין זה פסוקו האינדיבידואלי של פושקין – זהו "אמרי אינשי", ביטוי אידיומטי-דימוי: אנשים הפליגו יחד, ערכו מסע משותף – על פני הוולגה, הדנייפר – מסע ממושך, המתקרב לקצו, כבר נראה חופו של נהר האדירים, ועוד מעט יתפרדו האנשים וילכו איש לדרכו, הם מברכים זה את זה "ברכת החוף". זהו השורש ההווי של מימרה זו, שיצאה מידי פשוטה והייתה לדימוי. אפשר, כמובן, לתרגם גם לעברית מעין כך, אך זה יהא תרגום. זה יהיה פסוק, שאין איש אומר אותו. ואילו במקור זוהי מובאה, כך אומרים. ויש למצוא לכך שווה-ערך לשוני, בעל אסוציאציה, בעל תהודה. כביכול "כך אומרים" אצלנו "שהחיינו וקיימנו והגיענו". אם אתן פסוק זה כצורתו – יהיה עגנון, ולא פושקין. ואם אומר "גברך זה את זה ברכת החוף", אהיה בדאי, כי תהא זו עברית "די טובה", אך שום "אוזן פנימית" של קורא עברי לא תשמע בכך (מבחינה פיוטית) ולא כלום. היא תשמע כך וכך מלים, שנקלחו מן המילון וצורפו למשפט דקדוקי נכון. מה אעשה אפוא? כאן אני מסתייע בטכניקה של "מחיקה" – אני אומר: "גברך זה את זה שהגיענו". ההד העמום, המתלווה לכך לקורא העברי, מוסיף משקל של אותנטיות לפסוק, ישנה אסוציאציה, מישוהו כביכול אמר כך מוזמן. ובאמת: הגיענו. פשוטו כמשמעו. מעין הכתוב במקור.

אני עומד כאן מול איצטבאות. זהו מראה של חדר יהודי. מראה כזה היה לחדר משכיתי של אבי ז"ל. תמונה זו מצטיירת בעיניי, כל אימת שאני בא לתרגם סופר (כי אני מתרגם סופר, ולא ספר). כביכול אומד אני בנפשי: מהי "האיצטבא הלשונית" שלו? מהי האלכימיה הלשונית שלו? איזה ניב הוא אוהב, ואיזה הוא שונא? אילו מלים חוזרות אצלו, יכולות לחזור, ולא במקרה חוזרות? ואילו מלים אי אתה מוצא אצלו, אי אפשר שתמצא?

ודאי זוכרים אתם את הפסוקים "כי עוד נפשי דרור שואפת / לא מכרתיה לעגל פו". זה מ"שחקי, שחקי" של טשרניחובסקי, "עגל פו"? מאיזו איצטבא זאת? לא של ביאליק, לא של מנדלי, לא של עגנון. – לא ייתכן, שביאליק יאמר "עגל פו" במקום "עגל זהב". יש בלשונו של עץ זיווגי מלים, שאין להם תחליף. אי אפשר להמיר את מרכיביהם בסיווגים לקוחים מן המילונים. "פו" הוא שם נרדף ל"זהב"; ובכן לכאורה, אפשר לומר גם "עגל פו", מדוע לא? אך בלשון, שהיא נשמת האומה, יש צירופי מלים, שהם "נישואין קאתוליים", ואין להפריד בין המלות. "עגל-זהב" – זו מלה אחת. אי אפשר לומר "ארון של קדושה" במקום "ארון-קודש". אך ב"איצטבתו" הלשונית של טשרניחובסקי ייתכן "עגל-פו". אכן, לתרגם משורר פירושו לדעת את "האיצטבה" שלו, את "וכך היה אומר" שלו...

וזה היה, בעצם, עיקר שקידתי במהדורה החדשה של פושקין, שהוצאתי עכשיו בתיקונים מרובים.

אך לא אאריך הרבה. לא נתכוונתי אלא לרמוז, לדבר בראשי-תיבות ובדילוגים. וזוכר אני שזה מוקדש לך, פרופסור טור-סיני היקר. יורשה נא לי אפוא לסיים דבריי באפיוודה שאירעה לי, והיא פגישתי הראשונה עמך כמתרגם. אני אוהב מילונים, בעיקר אלה שיש בהם שפעת צירופים, ניבים, פתגמים, פסוקים – חיי לשון! ויום אחד, לפני כך וכך שנים, נודמן לי המילון הגרמני-העברי שלך, בעודך טורטשינר. הייתי מעיין בו. וממלה למלה אני מגיע ל-Revolver או ל-Pistolet – ואני מוצא "יִיְיֹר" או "יִיְיֹר"... כולנו חידשנו מלים, שנתקבלו ושלא נתקבלו. מלה זו שלך לא נתקבלה. אך אין אנרגיה לבטלה, ואין חידוש שאין לו שעה. היה זה כשתרגמתי את "הדון השקט". יש שם פרקים, המוקדשים למלחמת העולם הראשונה. ובאחד מהם תמונת שבוי של חייל אוסטרי. החייל אינו יודע רוסית, והוא מגמגם אותם מגמומים, שבאמצעותם עלולים בני-אדם להידבר לפעמים גם בלי לשון. הוא רוצה לומר, שאין לו נשק, ואומר: "niet Pif-Paf, niet Pif-Paf". ובכן, איך לגמגם זאת בעברית רצוצה?

כדי שתהא בה סבירות אנושית? כבר יש לנו מלים, הרבה מלים, יש לנו ניבים, ביטויים הגיוניים פחות או יותר – גמגומים עבריים אין עדיין (כשם שאין, למשל, קללות). כשניגע גם לכך, נתקרב אל התחייה השלמה. ובכן, איך תרגמתי אותו גמגום? תרגמתי: "לא יור-יור". ונדמה, כי העליתי בכך גמגום אנושי מתקבל על האזון העברית. וזה בזכותך. ועתה, לאחר שנים רבות של הֶלְנָת תודה, אני משלם לך את חובי – תודה על ה"יור-יור". כי אין מוקדם ומאוחר בשלמי-תודה.

הא' טור-סיני: כבוד נשיא המדינה, כבוד כל האורחים המכובדים, כבוד חברי האקדמיה ועובדיה שבאולם זה, כל אלה שבאו לכבד אותי, או שחשבו לכבד אותי – ואני מרגיש שרצו לתת לי כבוד וגם אהבה, כבוד שאינני ראוי לו ואהבה שאינני כדאי לה. על כל פנים ידוע לכם, לרובכם, שלא אני רדפתי אחר כבוד זה – אדרבא, אני ביקשתי, שלא יעשו את החגיגה הזאת, שאין לבי לשמחה בתקופה קשה מאוד בחיי, ושאני יכול למלא את כל חובתי ואת כל רצוני גם במדע, גם בלימוד וגם ביצירה. אף על פי כן חייב אני לכם תודה, וחייב אני תודה, תודה רבה, למקום, למי שנתן לי בכל זאת חיים טובים וחיים של תורה, חיים של מדע וחיים של לימוד. וזוכר אני כמה טובה למקום עליי, עליי ועל רבים. כי לא ממילא באו דברי התורה, אשר עלה בידי לעסוק בהם. הם באו כמתנת המקום, כמתנת שמים, והרבה חסד יש במה שקיבלתי. וזכר אני, כשהייתי ילד קטן, כשהייתי בן ארבע, בן חמש, ואו באתי עם שני אחים שהם בקירוב בגילי, באתי לעיר וינה. וזוכר אני, שכשבאתי, כבר היה יהודי בן תורה אצל אבי, והוא לקח אותי ובחן אותי בידיעתי בתורה. והיה בית אבי ז"ל תמיד בית ועד לחכמים, ליהודי תורה, ללומדים, לסופרים, למורים, לרבנים, לדורשי תורה ודורשי ידיעה; והיה לי מה שלא היה רגיל בתקופה ההיא, נעורים כאלה של ילד, שחי היה כל חיי התרבות המודרנית האירופית, אם תרצו לומר – הגרמנית-האוסטרית כמו שחייתי, וביחד עם זה היה כולו שקוע בעברית, שקוע בדברי תורה, בחיי תורה, בחיי היהדות, במדעי היהדות. באו אל ביתנו אישים ספוגי תורה ומדע, ולא היה בהם אחד שלא למדתי ממנו; ויכולתי למנות לכם כמה וכמה אנשים מפורסמים, סופרים מלומדים, שהיו באים אל בית אבי, ואני רציתי בחברתם ולמדתי מהם. וזכר אני, שהייתי פחות מבן 10, ודוד ישעיהו זילברבוש, אחד הסופרים העבריים של התקופה ההיא, היה בוחן אותי, מתערב אתי על דברי תורה בספר התהלים דווקא, והיה מתערב אתי, אם כך כתוב או כך כתוב, ואם זה נכון או זה נכון. במשך כל חיי למדתי ולמדתי, ניסיתי להבין וניסיתי לדעת. בוודאי למדתי גם מפי מורים גדולים, ובספריי הנני מזכיר גם את שני מורי העיקריים: את מאיר איש-שולם, ששמעתי שיעורים ממנו, כשהייתי נער, וששמעתי את שיעוריו ואת הרצאותיו, כשהייתי תלמיד בבית-המדרש לרבנים; ואת דוד צבי מילר, אשר ממנו למדתי במיוחד שיטה בדרך המחקר. וזוכר אני מכתב אחד שכתב לי: "יודע אני, שאתה הולך בדרך משלך, ולא דווקא בעקבות הלימודים שלמדת אצלי". ואמנם ימצא הקורא בספריי הרבה דברים שאני מורה בהם בעקבות לימודי, שלמדתי ממורה זה וממורה זה, ויכולתי לקרוא בשמם של גדולים הרבה, בבית-מדרש לרבנים זה, באוניברסיטה זו בווינה ובברלין ובערים אחרות, שלמדתי מהם. וכאשר באתי לראשונה לא"י בשנת 1910 כמורה צעיר, אחרי שהייתי לדוקטור מקודם, ולימדתי יחד עם יצחק בן צבי ז"ל ועם אחרים פה בגימנסיה העברית בירושלים, למדתי מכל אדם ואדם מה שאפשר היה ללמוד ממנו. בכללם גם בן-יהודה, אשר עזרתי לו או בקריאת ההגהות, וזכיתי לאחר שנים להשלים את המילון שהוא יסדו. עבדתי במקצועות הרבה, אבל במרכזו הדברים היו לא רק השפות השמיות האחרות שהתעניינתי בהן ולמדתי בהן, אלא בעיקר התנ"ך ולשון התנ"ך. הייתי בן שמונה-עשרה, כשכתבתי במחברת, בשיטה של קצרנות, קונקורדנציה קטנה של המלים הקשות בתוך תנ"ך זה, ומה שאפשר

לקבל כפירוש לאותן המלים הקשות האלה. רשמתי אותן, ולא חדלתי לעסוק בהן במשך כל השנים, גם כשהייתי מורה באותה גימנסיה, וכשבא אחד העם ז"ל לבקר בשיעורי ולראות, כיצד אני מלמד כאן את דברי התנ"ך. גם בתוך לימודי באוניברסיטאות כתלמיד וכמורה, לא חדלתי לראות את התורה ולשונה במרכז הדברים. בזה עסקתי, ובוה אני ממשיך לעסוק עד היום: לשון התנ"ך, לשון המקורות, במקורות ובחיים, בצורך להביע את לבנו ואת נפשנו בלשון זו או בשרשים לקוחים מלשון זו. כלום הגעתי וכלום הגענו לסוף הדרך, לסוף המטרה? כלום מצאתי באמת פירוש סופי לדבר זה או דבר זה? הקורא את דבריי רואה, שאינני מתיימר לאמור שמצאתי. לא מצאתי, חיפשתי, התקרבתי, ובוודאי הגעתי לאיזו מטרה, אבל לא גמרתי. אדרבה, יודע אני יותר, היום יותר מאשר אז, שאל האמת הסופית לא הגענו וקשה שניגע. גם כשנמצאו כתובות ונמצאו מגילות גנוזות וחשבנו למצוא בהן ידיעה מלאה יותר – היום יודע אני שמצאנו רק ידיעה חלקית, ורחוקים אנו מן התכלית הסופית. והרבה עבודה במחקר יש עוד לעשות לאקדמיה ללשון העברית, ויש עוד לעשות לכל החכמים האלה אשר עבדתי אתם יחד. ואם אתם הודיתם לי, הרי אני הקטן שבכם. אני הקטן, אני רק דוגמה, כיצד אפשר לנסות. אם אוכה, אם אוכל לחיות, רוצה אני להמשיך וללמוד, כשם שלמדתי היום, גם מדברי ידידי וחברי הסופר הגדול והמשורר הדגול אברהם שלונסקי, שהוא רוצה למצוא תשובה במעשה על אותן השאלות שאני שואל, עד כמה שאפשר, במדע. פעם פרסמתי בתוך אחד העיתונים שהוא הוציא מאמר על ניסיוני עם אברהם גולדפאדן, כיצד למדתי שיר ביידיש מפי אברהם גולדפאדן. גולדפאדן כתב, כידוע, גם עברית, וחוברת שירים משלו בעברית הוציא אבי, שהיה לו ידיד חשוב וידיד אהוב ביותר. ועדיין אני בלימודי, עדיין אני לומד. כמה יינתן לי עוד ללמוד, כמה ינתן לי עוד לזרו אחרים ללמוד וללמד – אינני יודע. אבל מאחל אני לכם, שעבדתם אתי יחד, מאז מסר לי ידידי נעוריי אברהם צפרוני את עריכת "לשוננו", ומאז מסר לי ח"נ ביאליק את הנהלת העבודה בוועד הלשון – אני מאחל לכם, שתצליתו יותר ותמשיכו באותה דרך לתפארת לשוננו, לתפארת עמנו ולתפארת מדינתנו ותרבותה. לכם אני מאחל אותה הצלחה ואקווה, שלא תשכחו אותי כליל בדרככם זו. בדברים רבים תהיה דרככם קלה יותר ועשירה יותר בידיעות ובאפשרויות; והלוואי שתהיה לכם אותה שאיפה, אותה תקווה, אותה החזקה בקדושה בלבכם ללשוננו העברית, אשר לה נתתם את הכבוד, ולא לי, כמו שאמרו בהרבה מקומות במקורותינו: לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד.

ב. הא' איתן: לאחר שנדונו בישיבה הקודמת אחדים ממונחי הצילום, לא נשאר לנו אלא לדון בשני מונחים, שנדחו לביורור נוסף. הראשון הוא המונח הלועזי, המשמש גם בדיבורם של רבים בצורתו הלועזית, פּוֹזִיטִיב. למקבילו של מונח זה, המקובל אף הוא בפי רבים בצורתו הלועזית נֶגְטִיב, נקבע בשעתו שְׁלִיל (מילון למונחי דפוס של ועד הלשון). בצבא יש אומרים תְּשֻׁלִיל, ואילו הוועדה למונחי הצילום מציעה שְׁלִיל. ל"פּוֹזִיטִיב" היה מן הראוי לכאורה ליחד צורה משורש חוב, אלא שאין שורש זה נוח לגזירה מטעמים מובנים. הוועדה מציעה ל"פּוֹזִיטִיב" את המונח תְּרִיץ, הגזור משורש תרץ במשמעו היסודי "ישר". פּוֹזִיטִיב הרי הוא הצורה הישרה, ולא ההפוכה, של התמונה. הצעות אחרות שהושמעו הן: פְּנִין, פְּנִין, נְכוֹן.

הא' אופנבכר: מקור הבעיה הוא בזה, שהתוצאה הראשונה של הצילום היא תמונה, שכל פהה שבמקור נראה בה בהיר, וכל בהיר נראה ככה; והיא ידועה בשם "נֶגְטִיב". העתקו הפוך של הנגטיב נקרא בכל הלשונות "פּוֹזִיטִיב". אולם אין לזוג מונחים זה ולזוג "פּוֹזִיטִיב / נגטיב" שבחשמל ולא כלום. כאן עיקר העניין הוא, שמתהליך הצילום אין התוצאה הסופית מתקבלת מיד, אלא תוצאת ביניים הפוכה, היא הנגטיב, ורק ממנו אפשר לעשות את ההעתק בצורה

המבוקשת. כפי שכבר נאמר, המלה "תשליל" מקובלת בצבא. חיל האוויר הוציא ספר על הצילום, ובו מונחים עבריים רבים, שמקצתם לא נתקבלו על דעת הוועדה. המלה "תשליל" רווחת למדי, בייחוד בפי הצלמים החובבים המשרתים בצבא או שסיימו את שירותם. ואם באים ומתרגמים "נגטיב" בשם עברי, הרי יש לעשות אותו דבר ב"פוזיטיב". מכאן הצעת הוועדה. אולם אין להסיק מכאן, לדעתי, שהלשון העברית מוכרחה להמציא לשני המונחים שמות עבריים מקוריים. במונחים רבים בתחום האופטיקה קיימו בעברית את הצורות הלועזיות, וכך נראה לי ב"נגטיב" וב"פוזיטיב". כל עניין התקבלותו של "תשליל" אינו אלא מקרה, ואין בו כדי לחייב אותנו לקיימו ולבקש משום כך שם עברי מקורי גם במקבילו.

הא' רבין: לא אומר "קבלו דעתי", וכבר הוסבר כאן, שאין משמעותו של ה"פוזיטיב" בנידון זה כמשמעות הרגילה של מלה זו. מונח זה נוצר, כמונחים טכניים רבים, שלא כדיוקן האטימולוגי. קיבלנו את ההצעה "שליל", משום שלא רצינו לדחות את עיקרו של השם העברי שכבר נתקבל ברבים, אלא שראינו לשנות את משקלו: לא תְּשֻׁלִּיל, אלא שְׁלִיל. לכאורה היה ראוי לתרגם בפשטות "שלילי" ו"חיובי", אולם שמות תואר אלה נשמעים בהוראה שאינה יפה לכאן. "פוזיטיב" ו"נגטיב", כאמור, נוצרו ללא מחשבה, ואם כן אין אנו חייבים ללכת בעקבות הלעז.

לא רצוי לנו לקבוע כאן מונח מלשון חיוב; ה"פוזיטיב" אינו עניין של חיוב, אלא תמונה, שמחזירה את המצב הקודם של יחס הגוונים. היחס כאן הוא הישר, הפשוט, ואילו היחס שב"נגטיב" הוא שלילי באמת. הצענו "שְׁלִיל-תְּרִיץ" במשקל המצוי אצל שמות-תואר, שכן שתי המלים האלה משמשות הרבה כשמות-תואר. אף "נגטיב" ו"פוזיטיב" אינם אלא צורות תואר, ובעצם כוונתן: "נגטיבי", "פוזיטיבי". "נגטיב", "פוזיטיב" כשמות-עצם, דומני, משמשות בלשונות העולם רק בצילום. בשאר התחומים מדובר על "טענה פוזיטיבית", "טענה נגטיבית" (בפילוסופיה), "יון פוזיטיבי", "יון נגטיבי" (בכימיה וכד'). לכן אף כאן רצוי שיהיו בידנו מלים, שהן ביסודן שמות-תואר, אלא שיש להן גם שימוש בדרך קצרה כשם-עצם. אילו קיבלנו משרש חוב את הצורה הקשה "תְּחִיב", בוודאי הייתה נוצרת לידה צורת התואר "תְּחִיבִי".

כנגד הנטייה לקיים כאן את צמד המונחים כצורתם בלשונות העולם יש לומר, שאין דינם של אלה כדין מונח מקצועי מובהק, שכן אין אלה עניין למומחים בלבד, אלא מקובלים הם בשימוש עממי רווח ביותר, ואף ילדים יודעים ומשתמשים במונחים אלה. ה"נגטיב" נעשה בתודעה לשם-עצם, שכאילו ממנו נגזר התואר "נגטיבי".

למעשה, אם נאשר "פוזיטיב" ו"נגטיב", נצטרך לאשר גם את שמות התואר "פוזיטיבי" ו"נגטיבי", ונמצאנו יוצרים שם-תואר משם-תואר, כדרך, שיצרה לשון הילדים מן התואר האנגלי fair את הצורה "פִּירִי". אולם האקדמיה אין לה להפוך תארים לשמות-עצם, ומשום כך ראינו "שְׁלִיל-תְּרִיץ" במשקל של תארים עדיפים מן שְׁלִיל (או תְּשֻׁלִּיל), תְּרִיץ.

הא' בן-גון: היכן יידרש שם-התואר בצילום?

הא' אופנבכר: das negative Bild.

הא' רבין: לא באתי לומר, שההצעה תְּרִיץ היא ההצעה הטובה ביותר, שאי אפשר לטובה ממנה. אדרבה, אם יש טובה ממנה, נשמע ונקבל.

הא' בורלא: לדעתי, אין צורך במונחים עבריים למושגים כאלה, "פוזיטיב", "נגטיב", שמושגים בפי העם כמלים בין-לאומיות. אבל אם נדרש תרגום להם, נראה לי, כי ראוי לקבוע "תְּשֻׁלִּיל-תְּחִיב". ואם לא – הריני מציע שתי מלים קלות: שְׁלִיל, קָיים.

הא' שירמן: כשמביאים הצעה של מונח עברי מקורי במקום הלועזי, אומרים, לנו שזה

הכרח, שכן יהא צורך לגזור פועל מן השם. למזלנו, לפנינו שתי מלים, שאינן מצריכות גזירת פעלים. הצורות הנדונות קיימות בכל לשונות העולם, ולמה זה גבוא דווקא אנו לשנות ולחדש בהן?

לכן אני חושב, שהדרך הפשוטה ביותר היא קבלת המונחים הלועזיים, ואין זה אסון שהילדים יאמרו "גנטיב" ו"פזיטיב", כפי שהם אומרים.

הא' אירמאי: כלל נקוט בתרגום, שלא לתרגם את המלה הלועזית מלשון המקור, אלא את משמעותה בפועל. אילו הייתה לפנינו הצעה שהיא כליל השלמות, אולי היה כדאי לדחות מפניה שיקולים אחרים, אבל לא שמענו הצעה כזאת. שְׁלִיל וְתָרִיץ נשמעים כשמות-תואר במשקל רווח ומקובל הרבה, אשר על-פיו הם מתפרשים כ"דבר הניתן לשלילה" או כ"דבר הניתן לתירוץ". אם נקבע אותם כאן, הרינו נמצאים גזורים על שימושם התקין. להצעתו של הא' בורלא יש לי להעיר, שהצורה קָיִים, בשתי יו"דים, תשתבש בקריאה ותיגהה קָיִם. ולעצם המונחים ומשמעם: אין כאן עניין של שלילה וחיוב, אלא שהגנטיב מראה את הבהיר כהה, ואת הכהה בהיר. הרי יש כאן עניין של הפיכה והחזרת המצב לישונו. אין לנו לקחת יצירה כושלת, תשליל, שהוכנסה לשימוש בצבא ולהפכה לנחלת הכלל. כאן אנו זקוקים לשני מונחים, שניהם שמות-עצם, שאחד מהם יביע את יחס הצבעים ההפוך, והשני את החזרת יחס הצבעים המקורי.

לכן אני מציע להשאיר את המונחים המקובלים "גנטיב" – "פזיטיב".

הא' בנעט: אינני רואה שום סיבה לסטות מן המלים הזרות המקובלות בכל העולם. ומדוע לא ניתן לדור הצעיר שלנו את האפשרות להתמצא בעולם באופן קל יותר בעניינים של מדע ע"י שימוש במלים הרגילות? בנוגע לטענה של הא' רבין, שאין ליצור תואר ממלה שהיא במקורה תואר – הרשו לי להעיר, שבשפות אחרות כבר הדבר מקובל, ואפילו במונחי הבלשנות עצמה, למשל משם-העצם Adjektiv, adjective, אשר מקורו = nomen adjectivum = שם צירופי, יצרו שם-תואר adjektivisch, adjectival.

המלה עצמה "פזיטיב", "גנטיב". דינה כמו "אדייקטיב" והיא משמשת בלשונות המודרניות במובן שאנו עוסקים בו כאן רק בצורת שם-עצם, ואם מוסיפים עליה את הסיימת של תואר, הרי היא משמשת כשם-תואר.

הא' שלי: מלכתחילה רצוי היה להכריע בשאלה הכללית, אם להחליף את המונחים הלועזיים הללו במונחים עבריים או להניחם כצורתם. אך מאחר שכבר הוחל בדיון הצעות עבריות, תמהני שלא נתמצו כל האפשרויות לגזור משהו ממשפחת "כן", או "הן". כבר הציע מישהו פָּנִין, ואני אוסיף עליו-לעומת שְׁלִיל, או תְּשְׁלִיל – יָכִין...

הא' רבין: והשני "בועז"?

הא' שלי: מכל מקום מציע אני, שנצביע תחילה על עצם השאלה, אם יש צורך לתרגם את שני המונחים.

הא' שבטיאל: אל נא נאנוס את הלשון שלא לצורך. כבר ילדים משתמשים בוה, ונניח ללעז עד שיבוא גואל ויגאל את הלשון.

הא' בן-חיים: אני מעמיד אפוא להצבעה, אם אנו מקבלים את המונחים, כצורתם בלועזית: פזיטיב-גנטיב. כמובן, הטעמתם מלרע.

בעד קיום המונחים כצורתם הבין-לאומית הצביעו - 14

נגד 3-

נמנעו 3-

נתקבל: נְגִיב, פּוֹיִטִיב

הא' רבין: אבל ברור, שנצטרך לכתוב פּוֹיִטִיב, בסמ"ך.

הא' בן-חיים: שאלת הכתיב של ו-ס לועזית הוא עניין לדיון בוועד הדקדוק.

הא' איתן: המונח השני, שהמליאה מתבקשת להכריע בו, הוא microfilm.

הוועדה לא רצתה להשאיר אותו כצורתו הלוועזית, מאחר שקיים ממנו גם פועל בשימוש המקצועי. לפיכך ראתה הוועדה להציע בעברית זְעוּר, והפועל זְעַר. בעלי המקצוע סבורים, שהצעה זו נוחה לשימוש. אולם מצד הוועדה למונחי הספרנות הובעה התנגדות לכך, ומאחר שהא' אברמסון, יו"ר ועדה זו, אינו עמנו, אני מציע, שיידחה הדיון במונח זה לישיבה הבאה.

הא' אירמאי: השם והפועל משורש זער דרושים בתחומי ההנדסה, כדי להביע עשיית תבניות ומודלים בזעיר אנפין, קודם שיעשה המבנה עצמו. המהנדס בחישוביו צריך לעבור מן התבנית המוקטנת אל המפעל הגדול, ומן המפעל הגדול אל התבנית המוקטנת. לעניין זה מתאים המונח "זיעור" והיפוכו. באנגלית מובעות שתי פעולות החישוב האלה: scaling down, והשני scaling up. דעת חברי בחיפה נוטה לתרגם שני מונחים אנגליים אלה, האחד "זמלון", והשני "זיעור". משום כך מבקש אני, שנניח למלה זו ולא נייחד אותה לעניין של מיקרופילם.

הא' סדן: עניין "זעיר-זיעור" תפוס לכמה תחומים. לפני שנים שאלני יהויכין סטוצ'בסקי, לתרגום "מיניאטורות" (מוסיקאליות), והצעתני לפניו "זעיריות", וכן אמנם קרא לחיבורו. אם אין להעמיס על שורש זער הוראות נוספות, מותר אולי להטריח את חברו, השורש זטר, וכבר השתמשי בו, בצורת פיעול, בתרגום ספרו של משה קלווארי: "זיטור" - Verniedlichung.

הא' אירמאי: "זוטר" תפוס לעניין junior.

הא' רבין: לטענתו של הא' אירמאי - התבנית המוקטנת של המפעל הגדול איננה זעירה. "זעיר" פירושו קטן מאוד, ולכן מתאים שורש זה יותר לעניין של מיקרופילם, שבו התמונה באמת זעירה, עד שאין לקראה ללא מכשירי-זעור אופטיים. המפעלים בתבנית המוקטנת, שהא' אירמאי מדבר עליהם, גודלם הטבעי עדיין אינו זעיר ממש. אפשר לתרגם microfilm - "צילום בזעיר אנפין", אבל אנו עוסקים כאן במונח טכני, ולשון קצרה נאה לו. מלבד זאת, איני יכול לחזות מקום רב לטעות, אפילו נשתמש בשורש זער לשני המושגים, microfilm וגם to scale down.

הא' אופנבכר: השאלה עלתה לא רק מתוך רצון להיפטר ממונח לוועזי, אלא גם מתוך שאיפה להבעה ברורה וחד-משמעית. המונח הלוועזי עשוי להטעות במקרים שונים. הלוועזית מכירה microphotography מצד אחד, ומצד שני photomicrography. האחד מורה על צילום מוקטן (של דבר גדול), והשני על צילום דבר קטן (בתבנית מוגדלת). והנה מה שקוראת האנגלית microphotography קוראת הגרמנית Photomikrographie ולהפך. המלה שייכת לדעת הכול לעניין של צילום, אך יש ומשתמשים בביטוי "צילום-מיקרו", וכאן לא ברור אם "מיקרו" מציין את התצלום של עצם קטן, או את צילומו המוקטן של עצם. וחזר אני אף על נימוקו של הא' רבין: "זיעור" נראה כמונח פשוט ומוצלח ויפה לגיורת פועל; באנגלית to microfilm. וכבר ראיתי מודעות על "סרט מיקרופילם", שהוא ביטוי יוש בו כפילות.

הא' מלמד: ומה משמעם של "הגדלה" ו"הקטנה" בצילום?